

**FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

*PROF.DR. ŞABAN KUZGUN
ARMAĞANI*

SAYI: 5

ELAZIĞ-2000

HİKMET TANYU'NUN ÇALIŞMALARINDA FİLOLOJİK METOT

Sami KILIÇ*

Filoloji, dil ve edebiyat incelemelerini kapsayan bir bilim olup konusu her türden yazılı metindir. Dolayısıyla felsefi metinlerden en küçük önemsiz evrak kaydına kadar tüm metinler filolojinin inceleme konusudur¹. Filolojinin amacı, okunup anlaşılmasında güçlük duyulan metinleri açıklamak, bu metinlerden araştırma konusuna göre gerekli verileri elde etmektir. Metnin anlaşılmasını engelleyen güçlükler, metindeki bir kelimenin anlamından ya da cümlenin yapısından kaynaklandığında araştırmacıya dil bilimi yol gösterir. Törelere, felsefi akımlardan, dinlerden ve tarihi olaylardan vb. bahseden metinlerin anlaşılması ise ilgili bilim dalları yardımıyla sağlanır².

Bir araştırmada filolojik metottan faydalanmak için metin üzerinde yapılan işlemleri şöyle sıralamak mümkündür; Metinlerin bulunup okunması; bir metnin birkaç rivayeti varsa onları karşılaştırma; anlamı değişmiş, unutulmuş kelimelerin açıklanması; tarihi olaylara, dinlere ve törelere yapılan telmihlerin açıklanması; metnin nerede ne zaman yazıldığını araştırma³.

Filolojik metotla milletlerin, dil sahasındaki karşılıklı tesirleri ortaya koymak ve çeşitli milletlerin dillerinden alınan kelimeler üzerinde yapılan incelemelerde milletler tarihinin karanlık noktalarını özellikle de tarih öncesi devirleri izah etmek mümkün olmaktadır. Bir tarihçi hangi alanda inceleme yaparsa yapısın bilim dili olması itibarıyla öğrenmek zorunda olduğu İngilizce, Almanca ve Fransızca'dan başka araştırma yaptığı saha ve devre ait kaynak olabilecek metinleri anlamak için gerekli olan dilleri de bilmesi zaruridir⁴.

Bir toplumun dili bilinmeden tarihinin ve dini inancının bilinmesi mümkün görülmemektedir. Dolayısıyla Tarih ve Dinler Tarihi araştırmalarında ilk şart inceleme yapılan toplumun dilinin öğrenilmesidir. Ne var ki, tarihi araştırmalarda basit bir dil bilgisi, sağlıklı bilgi toplamak için yeterli değildir. Zira kelimenin lügatteki karşılığı zamana ve kullanılış yerine göre değişebilir. Dolayısıyla kelimenin lügatteki karşılığının dışında çeşitli devirlerde ve kullanıldığı bölgelere göre ifade ettiği manaların hatta mecaz manalarının da bilinmesi ge-

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

¹ Uwe Japp, "Hermeneutik, Filoloji ve Edebiyat", **Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar**, Çev. Doğan Özlem, Ankara 1975, s. 234.

² Süheylâ Bayrav, **Filolojinin Oluşumu**, İstanbul 1975, s. 3.

³ S. Bayrav, a.g.e., s. 4.

⁴ Zeki Velidî Togan, **Tarihte Usûl**, İstanbul 1985, s. 23.

reklidir. Bu bilinmediği takdirde, yapılan ilmi çalışmalarda büyük hatalara düşülebilir⁵.

Filolojik metot hakkındaki bu kısa açıklamalardan sonra Hikmet Tanyu'nun eserlerinde bu metodu uygulaması ve dikkate aldığı kriterleri belirtmeye geçebiliriz. Biz bu çalışmamızda **İslâmlık'tan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı** ve **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri** isimli kitapları ile "Türk Töresi Üzerine Yeni Bir Araştırma" adlı makalesini örnek alarak onun filolojik metodunu ortaya koymaya çalışacağız.

Tanyu, filolojik metodu kullanarak kaleme almış olduğu **İslâmlık'tan Önce Türkler'de Tek Tanrı İnancı** adlı eserinde eski Türk İnancı'nı açıklamak için Tanrı kelimesi üzerinde durmuştur.

O, araştırmasına öncelikle Tanrı kelimesinin etimolojik yapısını inceleyerek başlar ve bu konuda şu bilgileri verir: "Türkiye Türkçe'sindeki "Tanrı" sözcüğü elimizdeki en eski kaynak olan Orhun Yazıtları'nda "Tenri/Tengri" biçimindedir ve bu biçim aynı kavramda, az çok ses değişmesiyle, bütün Türk lehçelerinde kullanılmıştır, kullanılmaktadır. Sözcükteki "-n-" sesi daha doğrusu "ng-" sesleri, sözcüğün ince sıradan kalın sıraya geçmesinde etkili olmuş, sözcük Türkiye Türkçesi'nde "Tanrı", Yakutça'da ses ayrımı dolayısıyla "Tangara" biçimini almıştır. Aynı kavramdaki aynı sözcüğü Sümerce'de "Dingir" biçiminde görüyoruz. "Dingir" sözcüğünün Sümerce'deki anlamı ve karşılığı Akadca'da "ilu", yani "Allah" tır. Dil bilim verilerine göre anlam bakımından aynı olan "Tengi" sözcüğü ile, Sümerce'deki "dingir" sözcüğün tarihide görülebilir. Bize göre köken kesinlikle aynıdır ve rastlantı, tesadüf gibi aykırı bir açıklama, bilim yöntemlerine ters düşer⁶.

Tanyu, yukarıdaki açıklamalardan sonra çeşitli Türk lehçelerinde ve her lehçenin fenotik özelliğine göre Tanrı sözcüğünün söylenişinin "tengri, tengere, tangrı, tangara, ture, tenegere, tenri, tongri" şeklinde olduğunu belirtir⁷.

O, Tanrı kelimesinin Türkçe'ye başka bir dilden geçme ihtimalinin zayıf olduğunu ve bu kelimenin Farsça'ya Türkçe'den geçmesinin muhtemel olduğunu ifade eder. Ona göre, Tanrı kelimesi Altay dillerine ses uyumuna tabi tutulmuştur⁸.

Tanyu, Tengri söyleyişinden Tanrı söyleyişine geçişi ince sestten kalın sese geçiş hakkındaki düşünceleri belirttikten sonra bunun fenotik meseleden ziyade bir imla meselesi olabileceği ve T(e)engri kelimesinin ince sıradan kalın

⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usûl**, İstanbul 1994, s. 11.

⁶ Hikmet Tanyu, **İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, İstanbul 1986, s. 7.

⁷ Tanyu, a.g.e., s. 9.

⁸ Tanyu, a.g.e., s. 11.

sıraya geçişinin sebebini de bu kelimenin daha ziyada “Ta-ala” sözüyle birlikte kullanılmış olmasıyla açıklamaktadır⁹.

Tanrı kelimesinin etimolojik yapısını yukarıda da belirttiğimiz gibi inceledikten sonra, bu kelimenin Türklerde İslamiyet’ten önce, İslamiyet’ten sonra ve günümüzde kullanılan manalarını açıklayarak sonuca varmak isteyen Tanyu, İslamiyet’ten önceki dönemde Türklerde Tanrı kelimesinin kullandığı manaları çeşitli Türk lehçelerini ve bu döneme ait kaynakları araştırarak ortaya şöyle koymaya çalışır:

“Tengri Moğolca’da gökteki mukaddes mahlukat, Hiyungnu dilinde gök, Çuvaşça ve Tuva lehçesinde gök, gökyüzü, Allah manasına gelir”, diyen Tanyu, bu dönemde Tanrı kelimesinin kök (gök) ve Tanrı manasında kullanılmasıyla ortaya çıkan çelişkiyi şöyle açıklar: “Bize göre hem kök (gök) kelimesi vardır, hem de Tengri kelimesi vardır. Niçin ayrı kelimeler varken bir renk adı olan gök kelimesi Tengri olarak kullanılmış olsun? Burada bir renk değil, enginlik, derinlik, büyüklük, el-âzam (azametli), yücelik, gibi birçok sıfatlardan birisi olarak kullanmayı düşünmek gerekir. Aksi halde (Kök Tengri) iki defa gök kelimesinin tekrarlanması gibi tuhaf bir anlam ortaya koyar”¹⁰.

Tanyu, Tanrı kelimesinin gök manasında Türkler arasında kullanılmadığına açıklık getirmek için İslamiyet’ten önceki Türk edebiyatından örnekler sunmaktadır. Özellikle Oğuz Kağan’ın ünlü kitabesinde geçen “kün/tuğ bolgil kök kurıkan” (Güneş tuğ olsun, gök çadır) ifadeyi örnek olarak, İslamiyet’ten önceki dönemde Türklerin Tanrı kelimesini gök manasında kullandıklarına delil getirir. O, aynı zamanda Yenisey Mezar Kitabeleri, Göktürk (Orhun) Anıtları ve Uygur Türkleri’nden kalan Turfan metinlerini inceleyerek kök kelimesinin gök, Tengri kelimesinin de yaratan, yaşatan, öldüren yüce varlık anlamına geldiğini ifade eder. Tanyu, bilhassa Orhun Anıtları’nın doğu cephesinde bulunan metinlerde geçen Tanrı’nın sıfatlarının İslâm Dini’nde belirtilen Allah’ın sıfatlarına çok yakın, benzerlik ve yakınlık gösterdiğine işaret eder. “Tanrı cismani gök değildir. Zira kök kelimesi vardır (mavi, gökrenge, yeşil, sema, hava) kök öng=mavi nehir. Kök (gök) Türk’te=mavi Türk olarak değil mübarek, kutsal, yüce olarak alınmalıdır ifadeleriyle, kök (gök) kelimesinin lügat ve mecaz manalarına açıklık getirmektedir. Diğer taraftan Tanyu, eski Türk yazıtları ve kaynaklarında İslâm öncesi Türklerin Tanrı yerine kullandıkları “Uluğ-Bayat (kadim, ezeli)”, “Kayragan (koruyan, esirgeyen)” kelimelerinin Tanrı’nın sıfatı olduğunu bildirmektedir¹¹.

⁹ Tanyu, a.g.e., s. 13-15.

¹⁰ Tanyu, a.g.e., s. 15-16.

¹¹ Tanyu, a.g.e., s. 26-48.

Tanyu, araştırmasını yukarıda belirtmiş olduğumuz kaynakların yanı sıra, destanlar (Oğuz Destanı, Gök-Türk Destanları, Yaratılış ve Türeyiş Destanı, Manas Destanı) İslam öncesi Uygur metinleri, Budist metinleri, eski Türk şiiri gibi kaynakları da inceleyerek İslâmlık'tan önce Türk'lerin ezeli ve edebi bir Tanrı inancına sahip oldukları kanaatine varmıştır¹².

O, İslamiyet'ten önceki dönemde Türklerin dini inancını açıklamak ve bunun Tek Tanrı inancı olduğunu ortaya koymak için, İslamiyet'ten sonraki, Türk edebiyatı ile ilgili eserleri incelemeyi ihmal etmemiştir.

O, Tanrı kelimesinin İslâm'dan sonraki Türk edebiyatında kullanıldığı manaları tespit etmek için öncelikle Türk dili, inancı ve töresi bakımından temel kaynak niteliğinde olan ve XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan Divan-ı Lugat-it Türk'ü inceler. Tanyu, Kaşgarlı'nın Divan'na "Esirgeyen ve Koruyan Tanrı'nın adıyla" diye başladığını ve Tanrı adını pek çok defa kullandığını belirttiğinden sonra eserden Tanrı kelimesiyle ilgili deyimlerin geçtiği cümlelerden örnekler sunar. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

"Tengi meni ağırladı: Tanrı bana ikram etti.

Ugan: Herşeye gücü yeten, kadir. Ugan Tengri: Gücü yeten Tanrı.

Ulugluk Tengrisi: Ululuk Tanrı'dandır.

Tengri ot öndürdi: Tanrı bitki bitirdi.

Tengri esin esnetti: Tanrı yel estirdi.

Tengri beni uluğladı: Tanrı beni yüceltti.

Tengri kargışı anıng üze: Tanrı'nın laneti onun üzerine.

Kul Tengriğe tapdı: Kul Allah'a taptı.

Me Tengriğe sığınur men: Ben Tanrı'ya sığınırım.

Tengriğe yükün: Tanrı'ya secde et.

Tengri ölüg tırgürdi: Tanrı ölü diriltti.

Tengri yalnguk yarattı: Tanrı ademi yarattı.

Tengri, ol yeriğ yaratgan: Yeri yaratan Tanrı'dır.

Bayat: Ulu Tanrı'nın adı.

Tengriğe yükünç yükündi: Allah'a namaz kıldı¹³.

Tanyu, bu eserdeki Tanrı ile ilgili bilgileri ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda bu bilgileri yorumlamaktadır. "Tengri: Ulu Tanrı "Toyın topuğsak, - Tengri sevinçsiz- Toyun tapmak ister, Tengri memnun değildir" (Müslüman olmayan Türler'in din ulusu Tanrı'ya tapınır, fakat yüce Tanrı onun yaptığı işten hoşnut değildir)" şeklinde geçen ifadeleri şöyle yorumlamaktadır: "Toyın bilhas-sa Budda rahibidir. (Maniheist ve Hristiyan da olabilir). Budizm değişmiş, hey-

¹² Tanyu, a.g.e., s. 48-67.

¹³ Tanyu, a.g.e., s. 68-71.

kellere vb. tapınmaya başlamıştır. Budda ilahlaştırılmıştır. İsa da böyledir. Nitekim daha önce “Toyun”un putun yanında bulunduğu “kitaplar ve gâvurluk hükümleri oku”duğunu Kaşgarlı Mahmut belirtmiş ve “Ondan yüce Tanrı’ya sığınırız” demişti. Aksi halde “Tengri’ye sığınmayı der miydi? Üstelik (kitaplar) diyor!...Burada bahsedilen Türkler’in Tengri dini değildir. Eğer bu kitaplar diğer dinlerin ki belli olsaydı. Kaşgarlı Mahmut onların muhtevasını açıklardı. Zira Divan-ı Lugat-it Türk’te eski Türk inançlarını bir bir sayıyor ve kendisi de sık sık (Tengri)’yi benimsiyor”¹⁴.

Tanyu, ayrıca Divan-ı Lugat-it Türk’deki Tanrı kelimesinin manası ve yorumu hakkında şu bilgileri de vermektedir: “Aşağıdaki sözlerin de değişik anlamda yorumlanması gerekir:

Tun kün tapun, Tengrige boynamagıl.

Korkup angar oymentü oynamagıl:

Gece gündüz tapın Tanrı’ya, Boyun Çekme, O’ndan çekinerek oynama. (Gece gündüz Ulu Tanrı’ya ibadet et, dik başlılık etme, Tanrı’dan çekin ve kork, oynama, utan). Yere batası kafirler (göge Tengri) derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler). Yine bunlar bilgin kimseye Tengri denirler. Bunların sapıklarından Tanrı’ya sığınırız. Bu anlayışta (kafirlerin göge Tengri dediklerini, büyük ağaç, büyük bir dağa da Tengri) dediklerini görüyoruz. “Yine bunlar” ve “bunların sapıkları” diye umumileştirerek “Türkler göge Tengri” diyorlar, sözünü sarfediyor. Üstelik kendisi de (Tanrı’ya sığınır). Hiç eleştirmediği Tengri gök anlamına gelen bir ad olsaydı, Tengri’ye sığınır, çelişkiye düşer miydi? Demek ki Tengri’ye Allah karşılığında yaratan, yöneten bir yüce varlık olarak inanıyor. Burada göge Tengri diyenler bazı cahil kimseler olarak düşünülebilir. Kaşgarlı Mahmut (Tengri) adını Allah karşılığında görme- se bir çok defa kullanır mıydı? Eğer gök karşılığı olsaydı bu mümin ilk anda reddeder, benimseyip kullanmazdı!...”¹⁵.

Tanyu, destani Oğuz hikayelerini toplamış olan ve XIV.yüzyılda yazıya geçirilen Dede Korkut kitabında Oğuz kahramanlarının Tanrı adının kullanılışı ve Tanrı’ya yalvarışıyla ilgili parçaları sunmaktadır. Tanyu, Tanrı’ya yalvarışın geçtiği cümleleri, Oğuz kahramanlarının Tanrı’nın birliği ve yüceliğini anarak yardım isteyişlerini Oğuz Türkü’nün putlara tapmayı, âlemleri, kâinâtı ve insanı yoktan yaratan Tanrı’ya inanışlarının bir belgesi olarak görmektedir. Aynı zamanda Tanyu, Dede Korkut kitabında Allah karşılığında çok yerde Tanrı’nın

¹⁴ Tanyu, a.g.e., s. 71.

¹⁵ Tanyu, a.g.e., s. 71-72.

geçtiğini ve eserden geçen Çalap kelimesinin koruyan, Rahman gibi Tanrı'nın sıfatı olarak kullanıldığını ifade etmektedir¹⁶.

Tanyu, İslâmiyet'ten sonra Türklerin Tanrı kelimesini Allah karşılığında kullandıklarını belirtmek için Kutatgu Bilig ve Bâbür-Nâme'yi de incelemiştir. Kutatgu Bilig'de Allah kelimesinden fazla Tengri sözcüğü geçtiğini, ayrıca Tanrı karşılığında "Bayat" kelimesinin de kullanıldığını, Bâbür-Nâme'de de İlâhî varlık adı olarak Tengri veya Tengri Taâlâ deyiminin yer aldığını tespit etmiştir¹⁷.

Tanyu bu meselede, X. Yüzyılın ortalarında Kur'an'ın ilk defa Türkçe'ye çevrildiğini ve bunun İslâm'dan önceki Türk inancını filolojik bakımdan ortaya koymaya fayda sağlayan kaynakların en önemlilerden biri olduğunu ifade etmektedir. Tanyu, bu çeviride Allah adına karşı "Tanrı", şeytana karşı "Yek", ruha karşı "Töz", Peygambere karşı "Yavaç", cehenneme karşı "Tamu", cennete karşı "Uçmag" gibi kelimelerin kullanıldığını belirtmekle, konuya açıklık getirmektedir¹⁸.

Diğer taraftan Tanyu, XIII-XVIII. Yüzyıllar arasında Batı Türkçe'siyle yazılmış olan, Dîvân-ı Türki (Sultan Veled), Garib-Nâme (Aşık Paşa), Yunus Emre Divanı, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Şecere-i Terâkime (Ebul Gazi Bahadır Han) gibi eserleri de inceleyerek, bu kitaplarda da Tanrı kelimesinin Allah karşılığında kullanıldığını belirtmektedir¹⁹.

Tanrı kelimesinin XX. yüzyılda ve günümüzde de Allah karşılığında kullanıldığını, Hasan Basri Çantay'ın Tefsiri'nde "Lâ ilâhe illallah" cümlesini "Allah'tan başka Tanrı yoktur" şeklinde çevirdiğini, Necip Fazıl'ın da bir eserine "Tanrı kulu" ismini verdiğini ve "Tanrı misafiri", "Tanrı Korusun" gibi deyimlerin halk arasında yaygın olarak kullanıldığını açıklar²⁰. Ayrıca O, Türkler arasında Tanrı yerine kullanılan Çalap, Ülgen, Gök, Uluğ, Bayat, Kayrağan gibi kelimelerin Allah'ın 99 güzel isminin muhtelif Türk lehçelerine göre ifade şekli olarak değerlendirmektedir²¹.

Böylece Tanrı kelimesinin, İslamiyet'ten önce ve sonra Türkler arasında kullanıldığı manaları filolojik metotla inceleyen Tanyu, eski Türk dini inancının Tek Tanrı inancı olduğunu vurgulamaktadır.

¹⁶ Tanyu, a.g.e., s. 80-84.

¹⁷ Tanyu, a.g.e., s. 93-94.

¹⁸ Tanyu, a.g.e., s. 105-111.

¹⁹ Tanyu, a.g.e., s. 119-127.

²⁰ Tanyu, a.g.e., s. 94-95.

²¹ Tanyu, a.g.e., s. 178-196.

Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri* isimli eserinin giriş bölümünde konuyu incelerken karşılaşılabilecek bazı problemleri ortadan kaldırmak için “Adak” terimini filolojik yönden tahlil etmiştir.

Tanyu, Türk edebiyatının muhtelif türleri olan makale, hikaye, masal, şiir, fıkra ve atasözlerinde “Adak” kelimesinin sıkça kullanıldığını kaynaklardan tespit ederek halkın “Adak”la ilgili pratiklere rağbet ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır²².

Tanyu, *Kitâb-u Lehce't-il Lugât-i Çağatâyî ve Türk-i Osmânî, Kâmûs Tercemesi, Lehce-i Osmânî, Kâmûs-ı Türkî* gibi sözlüklerde “Adak”ın kelime manasını araştırmış ve bu terimin “Nezir” kelimesiyle anlam birliği içinde olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan Tanyu, muhtelif eserlerde “Adak ve Nezir”in tanımı ile ilgili bilgileri tahlil ve tenkit etmiştir²³. O, toplum genelinde “Adak” teriminin kabul gördüğü “Nezir” kelimesinin ise pek fazla bilinmediğini ifade etmektedir.

Türkçe olan ve Türkler tarafından yaygın bir şekilde kullanılan “Adak” kelimesinin kökü olabilecek “Ata”, “İda”, “İdik”, “Atmak”, “İduk”, “Isık” gibi kelimeler hakkında ileri sürülen fikirleri değerlendiren Hikmet Tanyu, “Adak”ın etimolojisi konusunda kesin bir hükme varılmayacağı kanaatinde olmakla birlikte, bu terimin mukaddes, mübarek, kutlu, kutlu şeyi adlandırarak tahsis ve tespit etmek anlamına geldiği sonucuna varmıştır. Ayrıca Tanyu “Adak”ın ses ve anlam bakımından yakınlık olabileceği ihtimali üzerinde durduğu “Ata” ve “Ağaç” anlamına gelen “İda-İd” ile bir bağlantısı olup olmadığını, Türk lehçeleri sahasında ihtisas yapmış ilim adamlarına sorduğunda böyle bir bağlantı kurmanın imkânsız olduğu cevabıyla karşılaştığını ifade etmektedir²⁴.

Hikmet Tanyu, “Adak” ve “Nezir” ile ilgili halk arasında kullanılan “Adak aşısı”, “Adak çocukları”, “Adağını kesmek”, “Nezir akçası”, “Nezre kesmek” deyimlerini açıklayarak esas inceleme konusuna açıklık getirmek istemiştir²⁵.

Tanyu, bu eserinde filolojik metottan adak kelimesinin anlamı, etimolojisi ve toplumda nasıl kullanıldığını ifade etmek için faydalanmıştır.

A.Ü. İlahiyât Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan *“Türk Tôresi Üzerine Yeni Bir Araştırma”* isimli makalesinde Tanyu, “Töre” kelimesi üzerinde durarak Türk Tôresi'nin mahiyetini açıklamıştır.

²² Tanyu, a.g.e., s. 2-5.

²³ Tanyu, a.g.e., s. 5-8.

²⁴ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, s. 19-21.

²⁵ Tanyu, a.g.e., s. 21-22.

Tanyu, "Töre" kelimesinin Türkler arasında kullanıldığı manaları ortaya koymak için sözlükleri, hatıraları ve tarihi kaynakları incelemiştir. Tanyu, öncelikle Töre kelimesiyle ilgili bilgileri sözcüklerden nakletmekle incelemesine başlar. O, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nün XIII.yüzyıldan günümüze kadar yazılı kaynaklardan "Töre" ile ilgili çıkardığı bilgileri aktararak "Töre" kelimesinin tarihi seyir içinde kullanıldığı manaları ortaya koymaktadır. O, bu sözlükte kaynaklardan elde edilen bilgilere göre "Töre" kelimesinin I.Ciltte Türe (Töre):Adet, kâide, örf, görenek, kânun, usul; III.Ciltte Türe (Töre): Adet, usul, kâide, örf, görenek, kanun manalarına geldiğini belirtmektedir²⁶.

Tanyu, Türk Lugat'inde ve W. Barthold'un "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" isimli eserinden "Töre" hakkındaki bilgiler sunduktan sonra bu iki eserde "Töre" ile "Tora (Tevrat)" arasında bir ilgiden bahsedildiğini fakat bu iki kelime arasında kesin bir bağlantı kurulamayacağını ve bu iddiaların varsayımdan ibaret olduğu görüşündedir²⁷.

O, Töre ve Yasa arasında anlam birliği bulunduğunu, Moğol istilasından sonra Yasa teriminin, İslâm tarih ve edebiyatına yol ve töre yerine geçtiğini ve genel bir yayılma göstererek Göktürkler, Karahanlılar ve Selçuklular devrinde kanun ve nizam anlamına gelen töre teriminin yerine kullanıldığını ifade eder²⁸.

"Töre" kelimesinin tarihi seyir içerisinde çeşitli Türk toplulukları ve devletlerinde kullanım şekillerini inceleyen Tanyu, kelimenin tarihi kökünün Oğuz Kağan zamanına kadar uzandığını; Göktürk devletinde önemli bir konumda olduğunu Bilge Kağan ve Kült Teğın yazıtlarından; Uygurlardaki önemini ise Elegez ve Ak-Yüs yazıtlarından örnekler sunarak ortaya koymaktadır. Töre kelimesinin Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde de kullanıldığını belirlemek için bu dönemlere ait kaynakları inceleyerek alıntılar yapmıştır. Ayrıca Tanyu, eski Türk yazıtlarında töre'nin törü şeklinde, kanun ve nizam anlamında, "İl-el" kelimesiyle birlikte devlet nizamı, kanun anlamına; Dîvân-ı Lugat-it Türk'te ve Kutadgu Bilig'de "Törü" şeklinde kanun, adalet anlamlarında kullanıldığını belirtmektedir²⁹.

Tanyu, bu çalışmasında Töre ile ilgili kelimeler ve ata sözleri; "Töre" ile "Türk" kelimeleri arasındaki ilişki; töreye bağlılık; İslâm dini ve Türk töresi gibi konular üzerinde durmuş³⁰ ve böylece Töre kelimesinin Türk tarihinin hemen

²⁶ Tanyu, "Türk Töresi Üzerine Yeni Bir Araştırma", A.Ü.İ.F.D., C.XXIII, Ankara 1978, s. 97-98.

²⁷ Tanyu, a.g.m., s. 100.

²⁸ Tanyu, a.g.m., s. 100-101.

²⁹ Tanyu, a.g.m., s. 102-103.

³⁰ Tanyu, a.g.m., s. 105-120.

hemen bütün devirlerinde kullanıldığını ve önemli bir konuma sahip olduğunu vurgulamıştır

Tanyu'nun yukarıdaki çalışmalarında filolojik metodu uygulamasını genelleştirdiğimizde şu sonuçlara varmamız mümkündür:

Tanyu'nun filolojik metotla ele aldığı konuları genel olarak Türk dini ve inançlarını içerdiğinden, araştırmalarında Türk Dili'ni kaynak almış, İngilizce, Almanca ve İbranice'yi bu dillerde yazılmış olan eserlerdeki konuyla ilgili bilgileri ortaya koymak için kullanmıştır.

O, öncelikle, ele aldığı terimin etimolojisini inceleyerek kökünü ve ilk defa kullandığı tarihi kaynağı belirlemeye çalışır, kelimenin diğer Türk lehçelerinde kullanılış biçimlerini aralarındaki harf ve anlam farklılıklarını araştırmıştır. Kelimenin anlamı hakkında ileri sürülen görüşlere yer vererek, hatalı olanları eleştiren Tanyu diğer taraftan kelime ile ilgili deyimlerin açıklamasını, eş anlamlısını ve başka dillerin kelime üzerindeki tesirini belirtmeyi ihmal etmemiştir.

Tanyu, kelimenin tarihi seyir içinde kullandığı manalarını tarih kronolojisine göre yazılı kaynaklardan tespit ederek, dini inancı ortaya koymaya çalışmış, sonuca ulaşırken, kelimenin lügat ve mecaz manalarını ve yaygın olan kullanımın hangisi olduğunu ifade etmekle araştırmasında hataya düşmemeye gayret etmiştir.